

AKTIVNO STANOVNIŠTVO I ŠKOLOVANI KADROVI

Stepen školovanosti aktivnog stanovništva, broj kadrova i brojčani odnosi između kadrova s nižom, srednjom i višom školskom spremom predstavljaju značajan pokazatelj obrazovanja stanovništva i njegove osposobljenosti za rad u privrednim i neprivrednim delatnostima. Imajući u vidu ulogu i značaj kadrova za socijalističku izgradnju zemlje, za razvoj privrede i za unapređenje javnih službi, kao i nizak stepen školovanosti stanovništva koji je zatečen posle II Svetskog rata znatno je proširena mreža škola za kvalifikovane radnike i za srednji stručni kadar, osnovani su novi univerziteti i prošireni postojeći, povećan je broj omladine na izučavanju zanata i osnovani su mnogi kursevi za osposobljavanje i stručno usavršavanje radnika.¹

Rezultate ovih napora pokazuju podaci iz popisa stanovništva od 1953. Od 13.381.000 stanovnika koji su bili stariji od 10 godina 1953 bilo je: bez osnovne škole ili sa nezavršenom osnovnom školom 5.632.000, sa 4 razreda osnovne škole 4.191.000, sa više od 4 razreda osnovne škole 1.970.000, sa nižom srednjom školom 1.087.000, sa potpunom srednjom školom 345.000 i sa visokom školom 81.000 lica;² za 75.000 lica podaci o školskoj spremi nisu poznati. Citavo ovo stanovništvo nije učestvovalo u aktivnom privrednom radu. Među stanovništvom starijim od 10 godina bilo je lica sa ličnim prihodima* 537.000, a izdržavanih lica 4.995.000.

U sastavu lica sa ličnim prihodima bilo je: 149.000 bez školske spreme, 48.000 sa nezavršenom osnovnom školom (sa 1 do 3 razreda osnovne škole), 233.000 sa osnovnom školom, 37.000 sa nižom srednjom školom za opšte obrazovanje, 27.000 sa nižom stručnom školom, 13.000 sa završenom potpunom gimnazijom, 21.000 sa srednjom stručnom školom i 9.000 sa završenim fakultetom, višom ili visokom školom.

Od ukupno 4.995.000 izdržavanog stanovništva starog preko 10 godina otpadalo je na decu, učenike i studente 37,2%, na domaćice 61,3%, na nesposobne za rad 6,8%, a ostatak na druge kategorije (izdržavane bez zanimanja, još nezaposlene itd.). Učenici i studenti su onaj deo stanovništva koji se u perspektivi uključuje u aktivan privredni život. Školovana lica u kategoriji domaćica predstavljaju izvesnu rezervu kadrova u izdržavanom stanovništvu. Prema popisu iz 1953, među domaćicama nalazilo se 10% od ukupnog broja lica sa nižom stručnom spremom, 7,6% sa završenom gimnazijom, 8,8% sa srednjom stručnom školom i 2,3% sa visokom školskom spremom.⁴

RASPORED ŠKOLOVANOG AKTIVNOG STANOVNIŠTVA PO GRUPAMA ZANIMANJA U 1953

Lica sa ličnim prihodima i izdržavana lica ne učestvuju u aktivnom privrednom radu. Ukoliko takva lica imaju određenu školu, ona umanjuju t. zv. školovane kontingente stanovništva, tako da u aktivnom stanovništvu ostaje nešto manji broj lica sa fakultetskom, srednjom stručnom i dr. spremom. Prema popisu iz 1953, među aktivnim stanovništvom bio je sledeći broj lica sa navedenom školskom spremom (tabela 1).

Iako je od 1946 do 1953 školovan veliki broj radničkih i srednjih i visokih stručnih kadrova, stepen školovanosti aktivnog stanovništva je nizak. Prema stanju u 1953, samo je oko 13% od ukupnog broja aktivnog stanovništva imalo obrazovanje više od osnovne škole. Visok je bio procenat lica bez školske spreme ili sa nezavršenom osnovnom školom. Ovo ukazuje

¹ Analiza raspoloživih školovanih kadrova i odgovarajućih odnosa u rasporedu kadrova po delatnostima, zanimanjima, područjima itd. moguća je na osnovu podataka popisa stanovništva. Poslednji popis stanovništva izvršen je u Jugoslaviji 1953. S obzirom da se popisi stanovništva vrše obično u većem razdoblju, za međupopisne periode (u ovom slučaju za period posle 1953) opšti bilansi stanja školovanosti aktivnog stanovništva dobijaju se pomoću statistike školstva, statistike radne snage, delimičnih popisa itd. Ovakvi bilansi koji se izrađuju na bazi procena pružaju mogućnost za sagledavanje aktuelne situacije, kao i za ocene potrebe u kadrovima u cilju preduzimanja odgovarajućih mera.

² Metodološka i druga objašnjenja za ekonomska obeležja vidi: »J. P.«, 1957, str. 409–412 (13–16).

³ U lica sa ličnim prihodima uključena su sva lica koja se u momentu popisa nisu bavila aktivnim radom, ali su imala lične prihode koji su proisticali iz njihovog ranijeg rada (lični penzioneri) ili po nekom drugom osnovu (porodični penzioneri, rentijeri, uživaoci invalidnine, socijalne pomoći itd.).

⁴ Metodološka i druga objašnjenja za prosvetna obeležja i detaljnije podatke o školovanosti ukupnog stanovništva vidi: »J. P.«, 1958, str. 1–4 (1–4).

na ozbiljan problem kadrova i na oskudicu kvalifikovanih radnika i stručnjaka. Međutim, stanje školovanosti aktivnog stanovništva stalno se popravlja, proširenjem osmogodišnjeg školovanja i razvijanjem ostalih formi redovnog školovanja i školovanja odraslih.⁵ To postepeno utiče na porast stručnosti aktivnih lica i stvara mogućnosti za porast produktivnosti rada.

TABELA 1 — AKTIVNO STANOVNIŠTVO PREMA ŠKOLSKOJ SPREMI

Školska sprema	Broj aktivnih	
	u hiljadama	u procentima
Ukupno	7.849	100,0
Bez školske spreme i nepoznato	2.106	26,8
Nezavršena osnovna škola	701	8,9
Osnovna škola	4.043	51,5
Niža srednja škola za opšte obrazovanje	265	3,4
Niža stručna škola	445	5,7
Srednja škola za opšte obrazovanje	73	0,9
Srednja stručna škola	146	1,9
Fakulteti, visoke i više škole	69	0,9

Školska sprema aktivnog stanovništva po grupama zanimanja 1953 je sledeća (tabela 2):

TABELA 2 — AKTIVNO STANOVNIŠTVO PO GRUPAMA ZANIMANJA I ŠKOLSKOJ SPREMI*

Grupe zanimanja	U procentima								
	Svega (u hiljadama)	bez školske spre- me i nepoznato	osnovna škola	niža srednja za opšte obrazovanje	niža stručna škola	srednja škola za opšte obrazovanje	srednja stručna škola	fakulteti, visoke i više škole	
Ukupno	7.849	35,7	51,5	3,4	5,7	0,9	1,9	0,9	
Nekvalifikovani radnici	475	38,1	57,1	1,7	2,9	0,1	0,1	0,0	
Poljoprivrednici	5.325	45,8	52,7	0,8	0,7	0,0	0,0	0,0	
Rudari	58	36,5	57,6	0,9	4,7	0,0	0,4	0,0	
Industrijski i zanat- ski radnici	960	11,4	54,1	5,1	28,4	0,2	0,8	0,0	
Saobraćajno osoblje	108	13,3	65,4	5,4	12,3	0,8	2,7	0,1	
Trgovinsko osoblje	100	4,1	47,7	12,3	26,8	2,9	4,9	1,3	
Osoblje zaštite i usluga	235	11,3	51,3	14,2	10,0	11,1	0,9	1,2	
Stručnjaci, umetnici itd.	224	1,7	13,9	9,5	7,8	5,8	37,0	24,3	
Administrativno i rukovođeće osoblje	364	3,0	39,3	25,6	10,2	7,4	11,9	2,6	

* Sastav grupa zanimanja po podgrupama i vrstama iznet je u »Stajističkom biltenu« broj 73 (izdanje Saveznog zavoda za statistiku). U popisu iz 1953 je kao zanimanje definisana vrsta posla kojim se lice bavi u svrhu sticanja sredstava za život, a na koji troši najveći deo radnog vremena. Zanimanje se određuje prema vrsti poslova, a ne na osnovu školske spreme, stručne spreme, stepena stručnosti, zvanja itd. Pod delatnostu, međutim, podrazumevala se vrsta proizvodnje ili usluga, odnosno delatnost privrednih preduzeća i ustanova.

U ovom pregledu su grupe »bez školske spreme« i »nezavršena osnovna škola« date zajedno. U ovu grupu uključeni su i podaci o broju lica sa nepoznatom školskom spremom.

Stepen školovanosti aktivnog stanovništva, kao i odnosi između aktivnih lica sa pojedinim vrstama školske spreme (tabela 2) pokazuju da u grupi poljoprivrednici 45,8% nema nikakvu završenu školsku spremu, a samo 1,5% školsku spremu koja je viša od osnovne. Velik je udeo lica »bez školske spreme« i u grupama »nekvalifikovani radnici« i »rudari«. U grupi zanimanja »industrijski i zanatski radnici« samo 29,2% ima stručnu školu, a znatan procenat lica nema nikakve školske spreme. I u grupama zanimanja »stručnjaci i umetnici« i »administrativno i rukovođeće osoblje«, koja po prirodi svojih funkcija iziskuju višu školsku spremu, a u kojima se nalaze uglavnom službenička zanimanja, sa velikim procentom učestvuje stanovništvo koje ima samo osnovnu školu, dok je procenat lica sa završenom srednjom ili visokom spremom relativno nizak.

⁵ Podaci o školskoj spremi aktivnog stanovništva pokazuju samo opšti stepen školovanosti aktivnog stanovništva. Da bi se dobio uvid u postojeću strukturu radnika prema kvalifikacijama, odnosno službenika prema stručnosti, treba uzeti u obzir i ostale vidove osposobljavanja aktivnog stanovništva priučavanjem i polaganjem stručnih ispita.

Ovakav nivo školskog obrazovanja aktivnog stanovništva u uslovima brze privredne izgradnje i industrijalizacije stvara posebne probleme. Sa jedne strane, nedovoljno je stručno obrazovanje onih kategorija radnika na kojima počiva industrijalizacija, a, s druge, mali je broj lica sa srednjom stručnom i visokom spremom među stručnjacima i rukovodećim i upravnim kadrovima.

SREDNJI I VISOKOŠKOLOVANI KADROVI PO DELATNOSTIMA

U opštoj oskudici školovanog kadra oseća se naročito nedostatak lica sa srednjom stručnom školom i sa visokom školom. Mada su posle rata ovi kadrovi u relativno velikom broju školovani, njih je u poređenju s ukupnim aktivnim stanovništvom još uvek nedovoljno. Pored toga, oni su neravnomerno raspoređeni u preduzećima i ustanovama pojedinih delatnosti.

Raspored kadrova sa srednjim (potpuna gimnazija i srednja stručna škola) i višim ili visokim obrazovanjem (fakultet, visoka i viša škola) po delatnostima u 1953 bio je sledeći (tabela 3):

TABELA 3 — SREDNJI I VISOKOŠKOLOVANI KADROVI PO PRIVREDNIM DELATNOSTIMA

Vrsta delatnosti	Aktivna lica (u hiljadama)	Broj lica sa završenom školom		
		potpuna gimnazija	srednja stručna škola	fakultet, visoka i viša škola
Ukupno	7.849	73.296	146.258	68.573
Industrija	513	5.684	18.491	4.297
Rudarstvo	112	428	1.480	461
Poljoprivreda	5.183	1.783	5.642	2.228
Šumarstvo	58	258	884	842
Građevinarstvo	202	1.769	6.066	1.605
Saobraćaj	168	3.262	6.696	972
Promet*	240	8.422	17.253	3.206
Zanatstvo	366	1.450	3.159	342
Usluge	70	280	346	47
»Uprava«**	479	45.875	72.294	51.038
Van delatnosti***	439	3.756	13.239	3.257
Nepoznata delatnost	20	329	708	278

* U prometu su obuhvaćeni trgovina, ugostiteljstvo, bankarstvo i osiguranje.

** U »upravi« su obuhvaćene sledeće delatnosti: savezni i republički državni organi, organi narodne vlasti, ustanove i zavodi državnih organa i organa narodne vlasti, JNA (napred pobrojane grane delatnosti u daljem tekstu »državna uprava«); kulturno-prosvetna i naučna delatnost; delatnost zabave i razonode; zdravstvena služba; služba socijalne zaštite; stanbeno-komunalna služba; projektovanje i srodne delatnosti; ostale javne službe; društvene organizacije, stručna i ostala udruženja; slobodne profesije; verske organizacije.

*** Vrsta »van delatnosti« obuhvata sva lica koja privremeno ne vrše svoje zanimanje, jer se nalaze na otsluženju vojnog roka, na dužem bolovanju, na izdržavanju kazni ili privremeno nezaposlena i slično.

Relativni brojevi, koji pokazuju koliko je od 1.000 aktivnih lica imalo završenu potpunu gimnaziju, srednju stručnu školu, odnosno fakultet, visoku ili višu školu dati su u tabeli 4.

TABELA 4 — PREGLED LICA SA ZAVRŠENOM SREDNJOM ILI VIŠOM ŠKOLOM NA 1.000 AKTIVNIH STANOVNIKA

Vrsta delatnosti	Potpuna gimnazija	Srednja stručna škola	Fakultet, visoka i viša škola
Ukupno	9,3	18,6	8,7
Industrija	11,1	36,0	8,4
Rudarstvo	3,8	13,2	4,1
Poljoprivreda	0,3	1,1	0,4
Šumarstvo	4,4	15,2	14,5
Građevinarstvo	8,8	30,0	7,9
Saobraćaj	19,4	39,9	5,8
Promet	35,1	71,9	13,4
Zanatstvo	4,0	8,6	0,9
Usluge	4,0	4,9	0,7
»Uprava«	95,8	150,9	106,6

Razlike u stepenu školovanosti aktivnog stanovništva u pojedinim privrednim delatnostima nastupile su usled različitog prof.ionaalnog sastava unutar pojedinih delatnosti, stepena školovanosti u okviru pojedinih profesija, kao i orijentacije lica koja završavaju školovanje u pogledu zapošljavanja. Podaci u tabeli 4 pokazuju da je od 1.000 aktivnih lica u poljoprivredi samo 1,8 imalo završeno srednje, više ili visoko obrazovanje, u rudarstvu 21,1, u građevinarstvu 46,7, u industriji 55,5, u saobraćaju 65,1, u prometu 120,4 i u »upravi« 353,3. Prosečan broj lica sa srednjim, višim ili visokim obrazovanjem na 1.000 aktivnih iznosi 36,6.

Stepen obrazovanja aktivnog stanovništva je veoma različit u narodnim republikama (tabela 5).

TABELA 5 — BROJ LICA SA SREDNJOM I VISOKOM SPREMOM NA 1.000 AKTIVNIH STANOVNIKA PO NARODNIM REPUBLIKAMA

Narodna republika	Sa srednjom školom*	Sa fakultetom, visokom i višom školom
Srbija	27,1	9,2
Hrvatska	29,7	10,6
Slovenija	41,3	10,7
Bosna i Hercegovina	17,7	4,5
Makedonija	23,0	5,0
Crna Gora	38,2	9,0

* Obuhvaćeni su i kadrovi sa srednjom školom opšteg obrazovanja i srednjom stručnom školom.

Najveći broj lica sa srednjom školom na 1.000 aktivnih stanovnika imaju Slovenija, Crna Gora i Hrvatska, a najmanje Makedonija i Bosna i Hercegovina. Kadra sa fakultetom relativno najviše imaju Slovenija, Hrvatska i Srbija, a najmanje Makedonija i Bosna i Hercegovina. U Makedoniji i Bosni i Hercegovini se 1953 oskudica ovih kadrova naročito osćala. To je posebno naglašeno u Bosni i Hercegovini, gde je nedostatak srednjeg i visokog stručnog kadra u oštroj protivrecnosti sa brzim privrednim razvojem.

Odnosi između kadrova sa srednjom školom i srednjom stručnom školom i kadrova sa visom i visokom školom su u pojedinim delatnostima veoma neujednačeni (tabela 6).

TABELA 6 — BROJ KADROVA SA SREDNJOM ŠKOLOM NA JEDNO LICE SA VISOKOM ŠKOLOM

Vrsta delatnosti	Na jedno lice sa visokoškolskom spremom	
	broj lica sa srednjom školom	broj lica sa srednjom stručnom školom
Ukupno	3,07	2,15
Industrija	5,62	4,30
Rudarstvo	4,14	3,21
Poljoprivreda	3,50	2,53
Šumarstvo	1,36	1,05
Građevinarstvo	4,91	3,78
Saobraćaj	10,20	6,89
Promet	8,03	5,38
Zanatstvo	14,00	9,24
Usluge	12,70	7,36
»Uprava«	2,31	1,42

Uzevši u obzir sve kadrove sa srednjom školom, kako one sa srednjom stručnom školom tako i one sa gimnazijom, i upoređujući ih sa kadrovima sa visokom školom (kolona 1 tabele 6) dobija se utisak da su razmere između srednjeg i visokog kadra u celini zadovoljavajuće. Međutim, ako se visoki kadar uporedi samo sa srednjim stručnim kadrom (kolona 2 tabele 6) vidi se da je, u celini, srednji stručni kadar nedovoljan. Razlike u odnosu između srednjeg i visokog kadra u pojedinim delatnostima su veoma izrazite. U izvesnim slučajevima, kao u uslugama, zanatstvu, poljoprivredi i saobraćaju one su prouzrokovane malim apsolutnim brojem lica sa visokom školom (uporedi tabelu 4). U »upravi« je odnos između visokog i srednjeg kadra ovakav zbog toga što je ova delatnost angažovala relativno veliki broj lica sa visokom školskom spremom.

Struktura aktivnog stanovništva sa srednjom i visokom školskom spremom po delatnostima prikazana je u tabeli 7.

TABELA 7 — STRUKTURA AKTIVNOG STANOVNIŠTVA SA SREDNJOM I VISOKOM ŠKOLSKOM SPREMOM PO DELATNOSTIMA

Vrsta delatnosti	Aktivno stanovništvo ukupno	Lica sa školskom spremom (U procentima)			
		potpuna gimnazija	srednja stručna škola	fakulteti, visoka i viša škola	
Ukupno	100	100	100	100	
Industrija	6,5	7,8	12,6	6,3	
Rudarstvo	1,4	0,6	1,0	0,7	
Poljoprivreda	66,0	2,4	3,9	3,2	
Šumarstvo	0,7	0,4	0,6	1,2	
Gravevinarstvo	2,6	2,4	4,1	2,3	
Saobraćaj	2,1	4,4	4,6	1,4	
Promet	3,1	11,4	11,8	4,7	
Zanatstvo	4,7	2,0	2,2	0,5	
Usluge	0,9	0,4	0,2	0,1	
»Uprava«	6,1	62,6	49,4	74,4	
Van delatnosti	5,6	5,1	9,1	4,7	
Nepoznato	0,3	0,5	0,5	0,4	

Državna uprava sa ostalim javnim službama angažovala je 1953 preko šest desetina lica sa potpunom gimnazijom, gotovo jednu polovinu sa srednjom stručnom školom i tri četvrtine kadrova s visokom školskom spremom. Udeo srednjih i visokoškoloanih kadrova u industriji, rudarstvu i drugim privrednim delatnostima je usled toga relativno mali. U industriji, na primer, u kojoj je bilo zaposleno 6,5% aktivnog stanovništva, samo 6,3% raspoloživih aktivnih kadrova je sa visokom školskom spremom; poljoprivreda, koja je 1953 zapošljavala 66% aktivnog stanovništva, raspolagala je sa 3,9% aktivnih lica sa srednjom stručnom školom i 3,2% aktivnih lica sa višom školskom spremom.

Međutim, »uprava« kao delatnost nije homogena; ona obuhvata, pored državne uprave, i javne službe kao što su prosveta, zdravstvo itd. Preciznu predstavu o broju kadrova sa srednjom i visokom školskom spremom zaposlenom u ovim delatnostima pružaju sledeći podaci (tabela 8).

TABELA 8 — LICA SA SREDNJOM I VISOKOM ŠKOLSKOM SPREMOM U »UPRAVI«

	Sa potpunom gimnazijom	%	Sa srednjom stručnom školom	%	S fakultetom, visokom ili višom školom	%
Ukupno aktivnih stanovnika	73.296	100	146.258	100	68.573	100
Od toga:						
U »upravi«*	45.875	62,6	72.294	49,4	51.038	74,4
U tome:						
u državnoj upravi	33.155	45,2	11.461	7,8	11.588	16,9
u kulturno-prosvetnim delatnostima	7.190	9,8	46.468	31,7	21.105	30,8
u zdravstvenoj službi	1.880	2,6	6.650	4,6	9.125	13,3
u ostalim delatnostima ove vrste	3.650	5,0	7.715	5,3	9.130	13,4

* Detaljniji sastav ove grupe dat je u primedbi ispod table 3. Ostale delatnosti obuhvataju sve grane iz vrste »uprava« osim državne uprave, kulturno-prosvetnih i naučnih delatnosti i zdravstvenih službi.

RASPORED LICA SA FAKULTETSKOM SPREMOM

Raspored kadrova sa fakultetskom spremom po delatnostima pokazuje specifičnosti koje proističu iz uslovljenosti obavljanja pojedinih zanimanja posedovanjem visoke školske spreme, i mogućnosti da se izvesna zanimanja obavljaju u matičnim delatnostima.

Lica sa filozofskim i prirodno-matematičkim fakultetom, kao i lica sa medicinskim i farmaceutskim fakultetom zaposlena su pretežno u kulturno-prosvetnim, naučnim i zdravstvenim ustanovama, dok je njihov udeo u ostalim delatnostima mali. Prema podacima iz 1953, od ukupnog broja lica sa filozofskim i prirodno-matematičkim fakultetom nalazilo se 86,1% u kulturno-prosvetnim i naučnim delatnostima, 3,8% van delatnosti, a samo 10,1% u svim ostalim delatnostima. Istovremeno

se 81,8% lekara i 82,1% lica sa farmaceutskim fakultetom nalazilo u zdravstvenim ustanovama, dok je ostatak bio zaposlen u prosvetnim i naučnim ustanovama i administraciji.

Nasuprot ovim kadrovima koji se koncentrišu u svojim matičnim delatnostima, kadrovi sa drugih vrsta visokih škola su zaposleni u gotovo svim vrstama delatnosti.

Od aktivnih lica sa pravnim fakultetom 43,5% bilo je u državnoj upravi, 16,8% u slobodnim profesijama, 8,1% u kulturno-prosvetnim i naučnim delatnostima, 8,4% u prometu, 5,3% »van delatnosti«, 3,9% u industriji, 3,3% u službama socijalne zaštite, 2,5% u saobraćaju i 8,2% u ostalim delatnostima.

Lica sa ekonomskim fakultetom takođe su se nalazila gotovo u svim delatnostima. U delatnosti »prometa« bilo ih je 32,8%, u kulturno-prosvetnoj i naučnim delatnostima 18,1%, u državnoj upravi 14,3%, u industriji 13,6%, »van delatnosti« 5,9%, u saobraćaju 2,5%, a u svim ostalim delatnostima 12,8%. U 1953 bio je zaposlen srazmerno mali procenat pravika i ekonomista u industriji, rudarstvu i drugim privrednim delatnostima, sa izuzetkom trgovine i ugostiteljstva, bankarstva i osiguranja.

Inženjera-agronoma nalazilo se 14,7% u državnoj upravi, 29,6% u kulturno-prosvetnim i naučnim delatnostima, svega 37,0% u poljoprivredi, 3,5% u industriji, 3,6% u prometu, 3,6% »van delatnosti« i 8,0% u drugim delatnostima. Najviše šumarskih inženjera bilo je u šumarstvu — 45,0%, zatim u kulturno-prosvetnim i naučnim delatnostima — 16,5%, u državnoj upravi — 11,8%, u industriji — 9,1%, »van delatnosti« — 5,5% i u svim ostalim delatnostima — 12,1%. Od aktivnih lica sa veterinarskim fakultetom bilo je u poljoprivredi 43,0%, u državnoj upravi 26,0%, u kulturno-prosvetnoj i naučnim delatnostima 15,5%, u zdravstvenim službama 6,6%, »van delatnosti« 4,8% i u svim ostalim delatnostima 3,9%.

Znatn procenat stručnjaka sa tehničkim fakultetom radi u državnoj upravi i drugim delatnostima, dok je broj zaposlenih u industriji, gradevinarstvu i rudarstvu relativno mali. Od ukupnog broja aktivnih lica sa tehničkim fakultetom nalazi se u državnoj upravi 9,8%, u industriji 26,8%, u gradevinarstvu 12,8%, »van delatnosti« 5,0%, u saobraćaju 4,3%, u rudarstvu 3,7%, u prometu 1,3%, u kulturno-prosvetnim i naučnim delatnostima 19,4%, u »projektovanju i sl. delatnostima« 11,6%, a u ostalim delatnostima 5,3%. U kulturno-prosvetnoj i naučnim delatnostima ima gotovo 20% aktivnih lica sa tehničkim fakultetom, jer se intenzivno radi na školovanju novih kadrova. Projektovanje i slične delatnosti i državna uprava angažovali su u 1953 oko 20% lica sa tehničkim fakultetom.

Indeks raspoloživih kadrova sa fakultetskim obrazovanjem porastao je za preko 50 ppena u razdoblju od 1953 do 1958. Iako ne postoje potpuni podaci o promenama u strukturi zaposlenosti fakultetskih kadrova izvršenim posle 1953, rezultati parcijalnih statističkih istraživanja pokazuju tendenciju da se veći broj novih kadrova zapošljava u privrednim delatnostima. Ali disproporcije koje su bile konstatovane prilikom popisa 1953, time još nisu mogle biti eliminisane.

Veliki broj visokih kadrova nalazio se 1953 u republičkim centrima.* Procenat pravika u republičkim centrima kreće se od 51,8% (u Zagrebu) do 73,4% (u Beogradu), sa izuzetkom Titograda, gde se nalazilo 24,9% svih pravika zaposlenih u Crnoj Gori. Od ukupnog broja lica sa ekonomskim fakultetom u republičkim centrima se nalazilo preko 56%, sa izuzetkom Titograda, i to u Beogradu 85,6%, u Zagrebu 65,5%, u Ljubljani 60,7%, u Sarajevu 55,8%, u Skopju 69,1% i u Titogradu 36,0%.

Podaci popisa iz 1953 pokazuju da je 51,4% svih poljoprivrednih inženjera bilo u Beogradu, 40,8% u Zagrebu, 39,2% u Ljubljani, 43,5% u Sarajevu, 45,4% u Skopju i 26,5% u Titogradu.

U 1955 nalazilo se 61,6% lekara u Beogradu, u Zagrebu 47,7%, u Ljubljani 45,5%, u Sarajevu 43,7%, u Skopju 54,1% i u Titogradu 19,4%.

Od tehničkih kadrova u Beogradu se 1953 nalazilo 75,0% svih geoloških, hemijsko-tehnoloških, mašinskih, elektrotehničkih, gradevinskih i arhitektonskih inženjera, u Zagrebu 63,7%, u Ljubljani 65,3%, u Sarajevu 53,3%, u Skopju 71,7% i u Titogradu 27,8%.

Značajna koncentracija svih vrsta kadrova sa visokom školskom spremom može se objasniti samo delimično težnjom da se zaposle u velikim gradovima. Koncentracija raznih instituta, naučnih ustanova, univerziteta, klinika, projektantskih biroa, republičke uprave i dr. takođe pogoduje ostajanju ovih stručnjaka u republičkim centrima. Ova dva faktora imaju veliki uticaj na regionalni raspored visokokvalifikovanih stručnjaka, što se u krajnjoj liniji izražava u prikazanoj situaciji.

ŠKOLOVANJE KADROVA U RAZDOBLJU OD 1953 DO 1957⁸

Razdoblje od 1953 do 1957 karakteriše intenzivno školovanje kadrova svih vrsta.

U školama za kvalifikovane radnike⁹ završila su školovanje od 1952/53 do 1956/57 školske godine 155.393 učenika. U istom razdoblju završilo je majstorsku školu

* U brojačnim podacima o regionalnom rasporedu uzeti su u obzir svi kadrovi, a ne samo aktivni.

⁷ Prema podacima o registraciji lekara i ostalog medicinskog osoblja od 31 oktobra 1955 (»Zdravstveni godišnjak FNRJ« za 1955).

⁸ Vidi: »J. P.«, 1957, str. 249—254 (33—38); 441—443 (61—63); 485—490 (69—74) i »J. P.«, 1958, str. 77—79 (1—3); 229—231 (19—21).

⁹ Skole učenika u privredi i stručne škole sa praktičnom obukom.

4.527 lica, a radničke tehnikume i radnička odeljenja pri stručnim školama 3.192 lica. Srednje stručne škole je u tom periodu završilo 41.950 učenika, srednje umetničke škole 2.326, a srednje škole za nastavni kadar 19.428 učenika. Pored toga, od 1952 do 1957 završilo je školu 1.319 učenika trgovačkih viših škola i 6.374 učenika domaćičkih škola.

Na fakultetima, višim i visokim školama diplomirala su od 1953 do 1957 godine 38.772 studenta. Od toga je na fakultetima društvenih nauka diplomiralo 12.799 (na pravnom i ekonomskom fakultetu 5.947), na fakultetima poljoprivredno-šumarsko-veterinarskih nauka 4.076, na fakultetima medicinskih nauka 6.151, i na fakultetima tehničkih nauka 6.996 studenata.

U razdoblju od 1953 do 1957 je u proseku svega oko 2,5% učenika škola za kvalifikovane radnike još u istoj godini nastavilo dalje školovanje. Kod svršenih učenika škola za srednji stručni kadar i srednjih umetničkih škola primećena je pojačana tendencija da još u istoj godini kada su završili školovanje produže dalje studiranje. Veliki deo srednjih stručnih kadrova ne dolazi u privredu, jer oko 35% svršenih učenika srednjih stručnih škola nastavlja studiranje. Oko 13,5% svršenih učenika škola za nastavni kadar produžava školovanje na višim školama još u istoj godini. Znatan procenat učenika tih škola i u kasnijim godinama (tj. jednu ili više godina posle završenog školovanja) produžava školovanje na višim školama ili na univerzitetu.

Smanjenje broja aktivnih kadrova, koje nastaje usled penzionisanja po osnovu starosne i invalidske penzije, zajedno sa onim koje nastaje usled smrtnosti i drugih razloga iznosi prosečno oko 3% godišnje.¹⁰

KRETANJE STANOVNIŠTVA, ZAPOSLENOG OSOBLJA I ŠKOLOVANIH KADROVA

Na osnovu podataka popisa iz 1953, podataka o broju učenika i studenata koji su u razdoblju od 1953 do 1957 završili školovanje, kao i na osnovu procena o broju aktivnih lica koja su u ovom razdoblju stupila u starosnu ili invalidsku penziju ili su umrla, izračunat je broj lica sa određenom školskom spremom za 31 mart 1958.

Aktivno stanovništvo je od 1953 do 1958 poraslo najmanje za oko 530.000 lica. Prosečan godišnji porast ukupnog i aktivnog stanovništva iznosio je u ovom razdoblju oko 1,3%. Ukupan broj zaposlenog osoblja u društvenom sektoru porastao je za pet godina za 742.000, odnosno prosečno godišnje za oko 9%. Indeks porasta aktivnog stanovništva iznosio je 1958 g. 106,8, a zaposlenog osoblja u društvenom sektoru 144,3.

Indeksi broja raspoloživih aktivnih kadrova s nižom i srednjom stručnom školom zaostaju za indeksima kretanja broja zaposlenog osoblja, što ukazuje na činjenicu da se u privrednim, kao i u neprivrednim delatnostima, reprodukuje oskudica u ovim kadrovima. S obzirom na brz porast zaposlenog osoblja, potrebno je da se osposobljavanje kadrova, a naročito radničkih kadrova za industriju i rudarstvo, kao i za druge delatnosti, vrši pored redovnog školovanja i na druge načine (priučavanjem, praktičnim radom, kursovima itd.).

Ukupan broj visokoškoloovanih kadrova (indeks 146,1) povećao se nešto brže nego ukupno zaposleno osoblje. Struktura toga porasta je bila neujednačena.

Broj novoškoloovanih lica sa ekonomskim i pravnim fakultetom (indeks 123,4) pokazuje sporije povećanje od ukupnog broja zaposlenog osoblja. Indeks lica sa poljoprivrednim, šumarskim i veterinarskim fakultetom porastao je u petogodišnjem razdoblju na 155, što je nedovoljno s obzirom na velike potrebe poljoprivrede.

¹⁰ Ovaj procenat kod pojedinih zanimanja ili delatnosti znatnije otpupa. S obzirom na relativno velik priliv novih kadrova verovatno da je hipoteza o ovim smanjenjima nešto previsoka.

Takođe je brže rastao broj medicinskih kadrova (indeks 147,6) od broja zaposlenog osoblja, a pogotovo od ukupnog stanovništva, što pokazuje da se brzo poboljšavaju odnosi između ukupnog stanovništva i broja ovih kadrova.

Indeks broja aktivnih lica sa tehničkim fakultetom narastao je u 1958 (prema 1953, indeks = 100) na 165,5, tj. više nego što je iznosio porast zaposlenog osoblja u industriji i rudarstvu (154,8) i privrednim delatnostima uopšte (145,0), ali time još nije smanjen nedostatak visokoškoloovanih tehničkih kadrova u mnogim industrijskim granama.

U tabeli 9 je, pored broja aktivnih kadrova sa određenom školskom spremom u 1953 i 1958, prikazan broj zaposlenog osoblja u društvenom sektoru, kao i broj ukupnog i aktivnog stanovništva.

TABELA 9 — PROMENE U BROJU ŠKOLOVANIH KADROVA ZAPOSLENOG OSOBLJA I STANOVNIŠTVA*

	1953	1958	Indeks 1953 = 100
<i>Stanovništvo</i>			
Ukupno stanovništvo	16,991.000	18,143.000	106,8
Aktivno stanovništvo	7,849.000	8,380.000	106,8
<i>Zaposleno osoblje</i>			
U društvenom sektoru	1,675.000	2,417.000	144,3
Od toga:			
u privrednim delatnostima	1,395.000	2,023.000	145,0
U tome:			
industrija i rudarstvo	608.000	941.000	154,8
u neprivrednim delatnostima	280.000	394.000	140,7
<i>Aktivni kadrovi sa školskom spremom</i>			
Škola za kvalifikovane radnike	445.172	540.000	121,3
Srednja stručna škola	146.258	172.000	117,6
Fakultet, viša i visoka škola	68.573	100.160	146,1
Od toga:			
Pravni i ekonomski fakultet	17.335	21.390	123,4
Poljoprivredni, šumarski i veterinarski fakultet	6.205	9.620	155,0
Medicinski, stomatološki i farmaceutski fakultet	10.704	15.800	147,6
Tehnički fakultet	9.161	15.160	165,5

* Za 1953 podaci objavljeni u statističkim publikacijama (Statistički bilten, br. 107 i 37, SGJ 1958). Za 1958 su računute procene o stanovništvu, o zaposlenom osoblju u neprivrednim delatnostima i o aktivnim kadrovima sa školskom spremom. Ostali podaci o zaposlenom osoblju za 1958 prema »Indeksu« broj 11. Svi podaci i procene se odnose na 31 mart 1958.

Postupak oko ocenjivanja sadašnjeg broja školovanih kadrova u metodološkom i računsko-tehničkom pogledu je veoma složen. Za niže i srednje stručne škole procena je samo približna, a za kadrove s visokom školskom spremom vršena je detaljnija procena stanja, kako o ukupnom broju aktivnih kadrova tako isto i o broju aktivnih kadrova po grupama fakulteta.

Teritorija 1953 i 1958 je ista, tj. sa srezovima Kopar i Buje.

U Jugoslaviji se brzo povećava nivo opšteg obrazovanja mladih generacija koje ulaze u privredni život. Procenat stanovništva u starosti od 7 do 14 godina koje se nalazi na školovanju je u stalnom porastu. Dok je u školskoj 1938/39 godini 53,9% lica od 7 do 14 godina pohađalo škole, ovaj se procenat u 1957/58 povećao na oko 90%, što znači da samo 10% dece iz školoobaveznog doba nije pohađalo škole. Posleratni razvitak školstva daje značajne rezultate u kadrovima potrebnim za privredu i javne službe. Međutim, privredni razvoj i obim zaposlenosti u društvenom sektoru teku brže nego što se školuju radnički, srednji stručni i visokoškoloovani kadrovi.

Dr D. B.

Vidi: »Jugoslavenski pregled«, 1957, »Stručne škole«, str. 249—254 (33—38); »Stanovništvo prema aktivnosti i zanimanju«, str. 409—412 (13—16); »Škole za obrazovanje nastavnog kadra«, str. 441—443 (61—63); »Obrazovanje odraslih«, str. 485—490 (69—74) i »Jugoslavenski pregled«, 1958, »Pismenost i školska sprema stanovništva«, str. 1—4 (1—4); »Niže i srednje umetničke škole«, str. 77—79 (1—3); »Diplomiranje i trajanje studija na višim i visokim školama«, str. 229—231 (19—21).